

ТЕМА 4

БІЗНЕС ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ В УМОВАХ РИНКУ



Основні поняття: підприємство, товариство, синдикат, ПАТ, ПрАТ, концерн, консорціум, корпорація, асоціація, картель, трест, промислово-фінансова група, холдинг, транснаціональна корпорація, стратегічний альянс.

План

- 1 Класифікація підприємств.
- 2 Організаційно-правова форма підприємства.
- 3 Види об'єднань підприємств. Господарські товариства.

1 Класифікація підприємств

Згідно зі ст. 63 ГК України підприємства класифікуються за різними ознаками (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 – Класифікація підприємств

Класифікаційні ознаки	Види підприємств
1	2
Мета та характер діяльності	Комерційні Некомерційні (доброчинні, освітянські, медичні, наукові та підприємства невиробничої сфери)
Форма власності майна	1.Приватне підприємство, що діє на основі приватної форми власності громадян (приватні чи сімейні) чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); сімейне підприємство – підприємство, засноване на власності та праці громадян України - членів однієї сім'ї, які проживають разом. індивідуальне підприємство – підприємство, що засноване на власності окремого громадянина України, з правом найму робочої сили. 2.Підприємство, що діє на основі колективної форми власності (підприємство колективної форми власності); 3.Комунальне підприємство, що діє на основі комунальної форми власності територіальної громади; 4.Державне підприємство, що діє на основі державної власності 5.Підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).
Технологічна (територіальна) цілісність і ступінь підпорядкування	Материнська компанія – володіє контрольним пакетом акцій, має повноваження управляти своїми дочірніми компаніями, філіями. Дочірнє підприємство (компанія) – юридично самостійне організаційне утворення, що здійснює комерційні операції та складає звітний баланс, материнська фірма суворо контролює діяльність усіх своїх дочірніх компаній. Асоційоване підприємство є формально самостійним, але з різних причин воно залежить від головної фірми і мусить підпорядковуватися її стратегічним цілям. Філія не користується юридичною й господарською самостійністю, не має власного статуту та балансу, діє від імені та за дорученням головного підприємства, має однакову з ним назву.

Розмір за чисельністю працівників	- <u>мале</u> підприємство – середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; - <u>велике</u> (надвелике) підприємство – середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 1000 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; - усі інші підприємства вважаються <u>середніми</u> (середньооблікова чисельність працюючих за звітний рік від 50 до 1000 осіб; обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік у межах гривневого еквівалента суми від 500 тис. євро до 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні).
-----------------------------------	--

2 Організаційно-правова форма підприємства

Класифікація **форм організації підприємництва**, відповідно до якої організовано власну справу, налагоджено взаємодію один з одним, з органами державної влади та з іншими учасниками підприємницької діяльності. **Форми організації підприємницької діяльності, що визначені юридично, називаються організаційно-правовими формами підприємництва.**

Організаційно-правова форма підприємництва – це форма здійснення господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства, порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо.

Загальновідомі три основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності (рис. 4.1):

Одноосібне володіння	Партнерство	Корпорація
Самостійне ведення справ, засноване на власності підприємця	Декілька окремих осіб домовляються про володіння та управління ним	Незалежна юридична особа, підприємство засноване на акціонерній власності

Рисунок 4.1 – Основні правові форми підприємницької діяльності

Сутність **одноосібного володіння** полягає в тому, що все майно належить одному власнику, який самостійно управляє фірмою, одержує прибуток і несе повну особисту відповідальність за всі зобов'язання фірми.

Студенти повинні визначити переваги та недоліки одноосібного володіння (табл. 4.2).

Таблиця 4.2 – Переваги та недоліки одноосібного володіння

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
Відносна простота заснування та ліквідації фірми	Обмежені фінансові можливості
Повна самостійність, свобода та оперативність	Відсутність спеціалізованого менеджменту
Максимум спонукальних мотивів діяльності	Повна відповідальність підприємця

Наступний вид організаційно-правової форми підприємницької діяльності – **партнерство (товариство)**. Ця форма організації підприємництва є логічним продовженням розвитку одноосібного володіння. Така організаційно-правова форма підприємницької діяльності передбачає об'єднання капіталів двох і більше окремих фізичних або юридичних осіб за умов розподілу ризику, прибутку та збитків на основі рівності; спільного контролю результатів бізнесу; активної участі в його веденні. Основою взаємодії між сторонами, що вступають у партнерство, є договір.

За ступенем участі засновників (партнерів) у діяльності підприємства прийнято розрізняти товариства:

- повні (з повною відповідальністю);
- командитні;
- товариства з додатковою та обмеженою відповідальністю.

Студенти повинні визначити основні переваги та недоліки партнерства (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 – Переваги та недоліки партнерства

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
зростання фінансових можливостей фірми внаслідок об'єднання кількох капіталів	необмежена відповідальність будь-якого товариства може загрожувати всім партнерам так само, як і одноосібному власнику
вдосконалення управління фірмою	крах одного з партнерів може спричинити банкрутство товариства в цілому
спеціалізація в управлінні, тобто розподіл управлінських функцій між партнерами	недостатність досвіду господарювання та несумісність інтересів партнерів
можливість найму професійних менеджерів	підвищення господарського ризику
значна свобода та оперативність господарських дій	

Підприємства, які створені за спільною згодою юридичних осіб та громадян шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку – **господарські товариства**. До господарських товариств належать акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) – товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники товариства несуть відповідальність у межах їхніх вкладів. Розмір статутного фонду товариства з обмеженою відповідальністю повинен бути не меншим за суму, що еквівалентна 100 мінімальним заробітним платням. Величину мінімальної заробітної платні визначають за ставкою, яка діяла на момент створення товариства з обмеженою відповідальністю.

Товариство з додатковою відповідальністю (ТДВ) – товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а в разі недостатності цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску

кожного учасника. Граничний рівень відповідальності учасників передбачається установчими документами.

Повне товариство – товариство, усі учасники якого здійснюють спільну підприємницьку діяльність і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном.

Командитне товариство – товариство, у якому крім одного учасника або більшої кількості учасників, що здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується внеском у майно товариства.

Корпорація (акціонерне товариство) є наразі домінуючою формою підприємницької діяльності. Її власниками вважаються акціонери, що мають обмежену відповідальність у розмірі свого внеску до акціонерного капіталу корпорації. Весь прибуток корпорації належить її акціонерам. Виокремлюють дві його частини. Одна частина розподіляється серед акціонерів у вигляді дивідендів, друга – це нерозподілений прибуток, що використовується на реінвестування. Функції власності та контролю поділені між акціонерами (власниками акцій) і менеджерами.

Таблиця 4.4 - Переваги та недоліки створення корпорації

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
Більш широкі фінансові можливості	Необмежена відповідальність
Спеціалізація в менеджменті	Несумісність інтересів партнерів
Велика свобода та оперативність дій	Труднощі з розподілом прибутку
Відсутність спеціальних податків	Труднощі з ліквідацією

У відповіді повинно бути наголошено, що акціонерне товариство є однією із найпоширеніших форм ведення великого бізнесу. Засновниками акціонерного товариства може бути одна, дві чи більше осіб.

Акціонерні товариства за типом поділяються на (з 30 квітня 2011 р.):

- публічні акціонерні товариства (ПАТ), раніше ВАТ;
- приватні акціонерні товариства (ПрАТ), раніше ЗАТ.

Приватне акціонерне товариство (ПрАТ) – це акціонерне товариство, кількісний склад акціонерів якого **не може перевищувати 100 акціонерів**.

Публічне акціонерне товариство (ПАТ) – це акціонерне товариство, відповідно кількісний склад акціонерів якого **може перевищувати 100 осіб**.

Основними критеріями для поділу акціонерних товариств на публічні та приватні є:

- здатність акцій вільно обертатись. Публічне акціонерне товариство може здійснювати як закрите (приватне) розміщення акцій, так і публічне (відкрите) розміщення. Приватне акціонерне товариство може здійснювати лише закрите розміщення акцій;

- акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства, при цьому статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право акціонерів та самого товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі.

Переваги ведення бізнесу шляхом створення акціонерного товариства:

- акціонерне товариство є зручним способом залучення інвестицій;
- можливість отримання доходів у вигляді дивідендів;
- акції дають право на участь у розподілі майна АТ при його ліквідації;
- можливість власників простих акцій брати участь в управлінні АТ;
- акції, як і інші активи, можуть бути надані в заставу, використовуватися в інших операціях їхнього власника;
- акціонери не відповідають за зобов'язаннями акціонерного товариства та несуть ризики збитків, пов'язаних з діяльністю товариства у межах вартості належних їм акцій;
- обсяг відповідальності самого акціонерного товариства за власними зобов'язаннями обмежується лише належним йому майном;
- за умов успішної діяльності АТ ринкова вартість його акцій може значно перевищувати номінальну.

Недоліки ведення бізнесу шляхом створення акціонерного товариства:

- якщо вартість чистих активів АТ стає меншою за мінімальний розмір його статутного капіталу, таке товариство підлягає ліквідації. При цьому механізм ліквідації АТ у зв'язку із зменшенням вартості його чистих активів на законодавчому рівні недостатньо врегульований;
- емісії акцій та обіг акцій вимагають дотримання додаткових вимог законодавства про цінні папери та фондовий ринок;
- публічне акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру лістингу та залишатися у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі;
- АТ мають обов'язок звітувати до державних органів, що регулюють обіг цінних паперів та фондовий ринок;
- для забезпечення обігу акцій та ведення обліку власників простих іменних акцій необхідно встановлювати відносини з професійними учасниками фондового ринку: реєстраторами, торговцями, зберігачами, депозитарієм тощо;
- відносно великі витрати на створення;
- подвійне оподаткування: перший раз податки сплачують до того, як доходи будуть розподілятися між акціонерами, вдруге сплачують акціонери з отриманих дивідендів.

3 Види об'єднань підприємств. Господарські товариства

Сутність категорії «**об'єднання**», як добровільне об'єднання юридичних осіб, яке вони створили з метою координації діяльності, забезпечення їхніх прав та інтересів у державних та інших органах, а також у міжнародних організаціях; група підприємств, що створюється на добровільних засадах з метою спільної діяльності на основі комерційного розрахунку та самофінансування. Відповідно до ст. 3 Закону «Про підприємства в Україні» підприємці можуть об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству.

Юридичним критерієм поділу об'єднань на види, відповідно до законодавства, є правовий режим членства учасників в об'єднаннях. Відповідно до цього критерію розрізняють договірні та статутні об'єднання. Договірними згідно зі ст. 3 Закону «Про підприємства в Україні» є асоціації та корпорації. Статутними (недоговірними) – концерни та консорціуми тощо.

Асоціація – договірне об'єднання, що створене з метою постійної координації господарської діяльності. Асоціація може координувати загальні розробки й дослідження, надавати учасникам послуги, здебільшого юридичні (консультації з питань правового регулювання підприємницької діяльності, включаючи кредитування, експортно-імпорتنі операції); інформаційні (забезпечення учасників ринковою інформацією, рекламою, інформацією щодо технічних розробок, промисловими стандартами й статистикою), а також інші (пошук нових ринків тощо). Наприклад, основною метою Українського союзу промисловців і підприємців, який об'єднує понад 17 тис. членів, є сприяння захисту інтересів товаровиробників.

Корпорація (пер. спілка) – договірне об'єднання, що створене на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників. Як юридична особа, корпорація несе відповідальність за боргами та податками за всі підприємства, які входять до її складу, і є самостійним суб'єктом підприємницької діяльності («Богдан», «УкрАвто»– ZAZ, ROSHEN).

Трест – форма об'єднання підприємств однієї або декількох галузей, при якій підприємства, що входять до складу об'єднання, втрачають господарську і виробничу самостійність, а управління здійснюється централізовано (ПАТ трест «Київміськбуд-1», «Трест Житлобуд-1»).

Концерн (об'єднання) – багатогалузевий комплекс підприємств, в якому структурні одиниці зберігають свою виробничу та господарську самостійність, але підпорядковуються єдиному керівництву шляхом контролю (GeneralMotors, FordMotor, DaimlerChrysler, Концерн «Стирол»). В Україні концерни створюються на базі великих державних підприємств і об'єднань.

Консорціум (спільність) – форма тимчасового об'єднання підприємств з метою вирішення конкретних завдань і проблем, здійснення великих інвестиційних, науково-технічних, соціальних, екологічних проєктів. Підприємства, які входять до консорціуму, зберігають повну самостійність, підпорядковуючись спільному керівництву лише в частині діяльності, що стосується цілей консорціуму (консорціум «Трансмагістраль», «Газотранспортний консорціум», консорціум банків АКІБ «УкрСиббанк» та АКБ «ХФБ Україна»). Консорціум – це потенційно ефективний організаційно-структурний спосіб тимчасової інтеграції кадрів, потужностей, матеріальних і фінансових ресурсів.

Фінансово-промислова група (ФПГ) – комплекс різногалузевих виробничих підприємств (промислових, транспортних, будівельних, наукових) і фінансових інститутів (банків, страхових компаній, інвестиційних фондів), які об'єднані спільністю економічних і фінансових інтересів і здійснюють скоординовану господарську та інвестиційну діяльність з метою збереження домінуючих позицій на ринку (фінансово-промислова група Технології енергозбереження, ПАТ ФПГ «ДОНСІЛЬМАШ»).

Учасниками ФПГ є юридичні особи, які підписали договір про їх створення і затверджена ними центральна компанія ФПГ, або основне та дочірнє товариства, що створюють фінансово-промислову групу. Основними умовами створення повинна бути наявність організацій, які діють у сфері виробництва товарів і послуг, а також банків та інших кредитних організацій. До їхнього

складу можуть входити інвестиційні інститути, недержавні пенсійні й інші фонди, страхові організації, участь яких зумовлена їхньою роллю в забезпеченні інвестиційного процесу в фінансово-промисловій групі.

Синдикат – об'єднання підприємств однієї галузі з метою збуту продукції. Ці об'єднання сприяють усуненню зайвої конкуренції між підприємствами (алмазний синдикат «Де Бурс», Національний телевізійний синдикат, Синдикат цукрозаводчиків).

Конгломерат – статутне об'єднання підприємств, які здійснюють спільну діяльність на основі добровільної централізації функцій виробництва, науково-технічної, інвестиційної, фінансової діяльності, а також для організації комерційного обслуговування. Конгломерат схожий з вертикальним концерном і утворюється із підприємств, що є технологічно взаємопов'язані процесом виробництва. Основною відмінністю конгломерату від концерну є те, що його учасники користуються широкою економічною автономією: ця форма об'єднання дозволяє учасникам більший маневр щодо своїх капіталів, можливість інвестування його в більш сприятливі проєкти без отримання згоди на це інших учасників конгломерату.

Холдинг (утримання, зберігання) – холдингове добровільне об'єднання підприємств з метою управління іншими компаніями за допомогою володіння контрольними пакетами їх акцій. Розрізняють два види холдингу: чистий холдинг, який утворюється спеціально для виконання зазначеної вище функції, а також змішаний холдинг, який поряд з управлінням за допомогою контрольних пакетів акцій здійснює також підприємницьку діяльність в промисловості, кредитно-банківській, торгівельній, транспортній та інших сферах. Функції холдингу фактично здійснює будь-яка велика компанія, яка володіє контрольними пакетами акцій інших компаній.